

"המילואים יבלום" - השינוי בתפיסת הלחימה של צה"ל

דו"תן דרוק^[1]

פורסם לראשונה במאי 2021

תוכן עניינים

1ל"השינוי בתפיסת הלחימה של צה"ל
1תקציר המערכת:
2תקציר
2מעין הקדמה
2המילואים יכריעו – ממלחמת העצמאות ועד למלחמת יום הכיפורים – תפיסת ההפעלה של צה"ל
4המילואים יכריעו? לעיתים... – ממלחמת יום הכיפורים ועד מלחמת לבנון השנייה
5המילואים יכריעו? – ממלחמת לבנון השנייה ועד מבצע 'צוק איתן' – תפיסת ההפעלה של צה"ל
6מ"הסדיר יבלום" לתפיסת "המילואים יבלום" או "המילואים יאפשר לסדיר לנצח"
7סיכום
8רשימת מקורות
8הערות שוליים:

תקציר המערכת:

נחו ונפקיו ודמילואים בצו? גישתו של בן גוריון לפיה דטריו יבלום ודמילואים יכויע נמנוה עם השנים וכיום נזו ביון כוחות המילואים עוסקים בבט"ש ורמת כשירותם המבצעית אינה הולמת את אשר צפוי להם בזמן מלחמה. מאמר זה יתאר את תהליך הדעיכה במעמד מערך המילואים וינתח את מקורותיו ואת השלכותיו. לבסוף, יציע המאמר שורה של המלצות לשיפור בכשירות המערך בהתאם לתפיסת הניצחון ולתר"ש תנופה.

"הבקעת החזית חייבת להיעשות על-ידי המרכיבים הטובים ביותר של הצבא. בשלב מאוחר יותר מוחדר חלק נוסף של הצבא אשר יוכל להשיג את היעדים שלו עם כלים פחות איכותיים המחייבים להשקיע פחות משאבים"...

אלוף משה ברכוכבא^[2]

תקציר

השתנות מאפייני הלחימה המחייבת את צה"ל בתהליכי עדכון והתחדשות בשלושת העשורים האחרונים, לצד האופן שבו בנה צה"ל את כוחו בתוכנית הרב-שנתית 'גדעון' ומתעתד לבנות את כוחו בתוכנית הרב-שנתית 'תנופה', מחייבים בחינה עמוקה של הפעלת כוחות המילואים של היבשה. הדיון בצורך ובאופן הפעלת התמרון היבשתי במלחמה משפיע במידה רבה על האופן שבו יש לבנות ולהפעיל את מערך המילואים, בהיבטי גודל סדר הכוחות וארגונם, לרבות אמצעי הלחימה והסיוע ללחימה, הכשרתם, כשירותם ורמת מוכנותם למצבי הלחימה ולתרחישים השונים. נראה כי, בפועל, השינוי בתפיסת ההפעלה של מערך המילואים של כוחות היבשה במצבי חירום ובמלחמה נעשה כבר לפני שנים רבות, אך נכון יהיה להגדירו בצורה ברורה ולהסביר אותו לכלל המשתתפים בלחימה ובעיקר למערך המילואים עצמו. תפיסה זו, כפי שהיא כיום, אינה עוד "הסדיר יבלום", כפי שהייתה בעבר לפי גישתם של דוד בן-גוריון ושל מפקדי צה"ל בעשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל, אלא בגדר "המילואים יבלום" או "המילואים יאפשר לסדיר לנצח".

מאמר זה דן במערך המילואים של כוחות היבשה, בדגש על המערך הלוחם שבו, ולא מתייחס למערך המילואים בכללותו לאור השוני הרב הקיים במערך המילואים בין הזרועות והאגפים השונים, שיכול להיות נושא למחקר נוסף ואולי אף לכמה מחקרים.

מעין הקדמה

תא"ל (מיל") דב תמרי מיטיב לתאר את התפתחותה של תופעת המילואים בישראל, משורשיה בשנות השלושים של המאה ה-20 ועד לאחר מלחמת יום הכיפורים במחצית הראשונה של שנות ה-70^[3]. בסיומו של הספר, שהינו עיבוד לעבודת הדוקטורט שלו, הוא מציג כיוונים להווה ולעתיד הנוגעים לאופן שבו נכון להעריך מחדש את מערך המילואים, בעיקר זה של כוחות היבשה, בהיבטי סדר הכוחות, רמת הכשירות, שיטת התגמול לחיילי המילואים ועוד. תמרי הניח מסד ידע רחב לחוקרים שבאו אחריו, ובעיקר לאלה שעסקו בדיון על מערך המילואים בעשור האחרון, עת צה"ל מעדכן את תפיסת ההפעלה שלו המבוססת על אסטרטגיית צה"ל.

מזכר של מרכז המחקר INSS מאוקטובר 2018 נושא את הכותרת "מערך המילואים לאן^[5]? ולאורך פרקיו דנים החוקרים השונים, אנשי אקדמיה ואנשי מעש, משרתי מילואים בעצמם, בסוגיות השונות המאפיינות את מערך המילואים. בכתב העת 'מערכות' פורסם גיליון ייעודי למערך המילואים בחודש מאי 2004 ובו איגוד מאמרים דומה, שבחן את הנושא מהיבטיו השונים והיה, למעשה, סיומה של עבודת מטה בצה"ל אשר ביקשה להניח המלצות לאופן שבו יש לקיים מערך זה^[6]. כפי שמשקף מהמסמכים שתוארו לעיל, ניכרת מורכבות בדיון על מערך המילואים ועל מקומו בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל בכלל, ובתפיסת ההפעלה של צה"ל בפרט, כפי שזו התגבשה במהלך כעשור וחצי, בדגש על שנות תר"ש 'גדעון'.

בדיון על מערך המילואים, נראה כי קשה לצה"ל להשתחרר ממסורות קודמות ומהניסיון של הפעלת המילואים במלחמה, בעיקר נוכח תרומת מערך המילואים לניצחונות על צבאות ערב במלחמות ששת הימים ויום הכיפורים. עם זאת, נראה כי מאז מלחמת לבנון הראשונה, השתנה משהו בתפיסת ההפעלה של צה"ל ובגישתו לצורך להפעיל את כוחות המילואים, לפחות בכל הקשור להפעלתם בחזית הלחימה העיקרית.

מטרת המאמר היא להמליץ על האופן שבו יש להפעיל את מערך המילואים המשתתף בתמרון היבשתי לאור האתגרים הניצבים בפני צה"ל בהווה ובעתיד, ולהתאים את בניין הכוח של מערך זה. יודגש כי מאמר זה לא עוסק בסוגיות חברתיות וכלכליות של מערך המילואים אשר נדונו במקומות אחרים^[7].

המילואים יכריעו – ממלחמת העצמאות ועד למלחמת יום הכיפורים – תפיסת ההפעלה של צה"ל

לאחר מלחמת העצמאות נקבע גודלו של הצבא, זה הסדיר וזה אשר יתייצב לפי קריאה ^[9]. התפיסה להפעלת הצבא הייתה שאת משימות הביטחון השוטף יבצעו בעיקר כוחות סדירים לצד כוחות ההגנה המרחבית, שבהם ראו מנהיגי המדינה והצבא חלק בלתי נפרד ממערך ההגנה על הגבולות. הכוחות הסדירים יהיו אלה שיבלמו את מתקפת האויב, ובכך יאפשרו גיוס והתארגנות כוחות המילואים, שיופעלו במתקפה שתביא להכרעת האויב בשטחו. כך, עד למלחמת יום הכיפורים, נשא הצבא הסדיר בנטל ההגנה והבלימה, והדוגמה המתאימה ביותר לתפיסה זו היא הבלימה, או ניסיונות הבלימה, של המערך הסדיר את פלישת צבאות סוריה ומצרים ב־6 באוקטובר 1973 ^[9]. קרבות ההגנה והבלימה שניהלו כוחות המערך הסדיר אפשרו את גיוסם של כוחות המילואים, התארגנותם והנעתם לחזיתות השונות. כוחות המילואים הצליחו להיכנס ללחימה בעיתוי שסייע לכוחות המערך הסדיר לבלום את התקפות האויב, וכבר כיומיים מפרוץ הלחימה הוטלה התקפת נגד ראשונה בחזית המצרית ^[10].

ניסיון חיובי זה של הפעלת מערך המילואים במלחמת יום הכיפורים לא נשען על ניסיונות דומים שקדמו לו ובכך ייחודו. במלחמת סיני, נתקלו חלק מחטיבות המילואים בקשיים רבים עד כדי כישלון בהשגת המשימות שהוטלו עליהן, ואף במקרה אחד הודח מפקד חטיבה אשר נכשלה במשימתה ^[11]. כישלונות של כוחות המילואים היו גם במקומות אחרים ^[12], לצד הצלחות של כוחות ממערך זה, אך המסקנות העיקריות מהפעלת יחידות המילואים היו שיש לשפר את מוכנותם ללחימה, הן בהיבטים המקצועיים והן בהיבטים של רוח הלחימה. בנושא יכולת הפיקוד של המפקדים ובעיקר של מפקדי החטיבות במילואים, מזכיר תמרי שאלה מפקדים שהיו בעלי ניסיון פיקודי ומבצעי ממלחמת העצמאות, אך במשך הזמן שעבר מסיומה ועד למלחמת סיני לא הוכשרו ולא אומנו לתכנון ולנהל מבצעים, כנדרש ממפקדים ברמתם ^[13].

לאחר מלחמת סיני המשיכו כוחות המילואים להיקרא לאימונים בכדי לשמר את מידת כשירותם כחלק מהמוכנות למלחמה. נוסף על כך, המשיכו כוחות המילואים לבצע תעסוקה מבצעית כחלק מהביטחון השוטף בגבולות, אך בעיקר במשימות הגנתיות. כאשר הוחלט על ביצוע פעולה התקפית, הוטלה המטלה על יחידות סדירות (שגם הרמה המקצועית ורוח הלחימה של חלקן לא היו גבוהות במיוחד, לפני מלחמת סיני ואף לאחריה). במקרים שבהם שותפו יחידות מילואים בפעולות התקפיות היו אלה משימות סיוע בעיקרן ולא בראש החץ הפושט או התוקף.

בשבועות שקדמו למלחמת ששת הימים גויסו יחידות מילואים רבות כחלק מהכוננות של צה"ל לקראת המלחמה. יחידות המילואים ערכו אימונים רבים שמטרתם הייתה להביאן לכשירות ולמוכנות המתאימות למלחמה. ואכן, מייד עם פרוץ הלחימה, פעלו יחידות המילואים ברמה מקצועית וברמה ערכית גבוהות מאוד, אשר לא אפשרו להבדיל בין יחידות בסדיר ויחידות במילואים ^[14]. כך, תמרנו בהצלחה רבה חטיבות כמו 10 ו־55 בצפון ירושלים, 8 ברמת הגולן ואף חטיבה מרחבית 16 בדרום ירושלים וחטיבה 200 בסיני, לצד החטיבות הסדירות כמו גולני ו־15 ^[15].

לאחר מלחמת ששת הימים, המשיך מערך המילואים לשמור על כשירותו באמצעות אימונים כפי שעשה לפני המלחמה, ולבצע תעסוקה מבצעית במסגרת הביטחון השוטף בהיקף גדול יותר, בשל הגידול שחל בשטחי מדינת ישראל לאחר המלחמה והצורך להחזיק בשטחים אלו כוחות צבא לשמירת הביטחון והסדר (בעיקר בשטחי רצועת עזה, יהודה ושומרון). בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור, נערכו מבצעים התקפיים רבים, בכל הגזרות, חלקם בתוך השטחים שבשליטת ישראל (רצועת עזה, יהודה ושומרון) וחלקם בשטחי מדינות ערב (מצרים, ירדן, סוריה ולבנון). הכוחות שפעלו במבצעים ההתקפיים (פשיטות בעיקר) היו יחידות סדירות, בעוד יחידות המילואים, במידה שגויסו לשירות פעיל, הושארו לביצוע משימות הגנתיות במסגרת הביטחון השוטף.

במלחמת ההתשה ובביטחון השוטף בגבולות, שלא נכלל במלחמת ההתשה (המלחמה הוכרה בפרק הזמן של מרץ 1969–אוגוסט 1970), הוצבו יחידות מילואים שנשאו בנטל הלחימה היום־יומית מול כוחות אויב סדירים שהפעילו עוצמה צבאית ניכרת עלי־מנת לפגוע בכוחות צה"ל במרחב הגבולות. יחידות המילואים שגויסו לשירות פעיל הוצבו במשימות זהות באופן עקרוני לאלה שהוטלו על הכוחות הסדירים, ואלו היו בעיקרן הגנתיות, בשל היקף הכוחות הנדרש באותה העת לקיום הביטחון השוטף והלחימה המתמשכת. בתקופה זו, אפשרו יחידות המילואים לקיים ביטחון פנים (רצועת עזה, יהודה ושומרון) וביטחון במרחב הגבולות ברמה סבירה תוך שהם מאפשרים להציב את הכוחות הסדירים במקומות שבהם החיכוך היה גבוה יותר, וכן את הפעלת הכוחות הסדירים במבצעים התקפיים (בעיקר פשיטות בהיקפים שונים) ^[16].

לקראת מלחמת יום הכיפורים, במסגרת "כוננות כחול לבן" ^[17] ולאחריה, למרות ההתרעות השונות על פריצתה של לחימה, לא גויסו כוחות המילואים כפי שגויסו לפני מלחמת ששת הימים. נראה כי אחת הסיבות לכך היה הנטל הכלכלי של גיוס שכזה על המשק הישראלי, כך שאל המלחמה הגיעו כוחות המילואים ללא הכנה מעבר לרמת הכשירות ששמרו במהלך השנים. פער נוסף שהיה בכוחות המילואים שגויסו והופנו לחזיתות הלחימה היה באמצעי לחימה ובכלי ניווד, שכן בצה"ל של אחרי מלחמת ששת הימים רווחה השיטה שבה הקמה של יחידות יכולה להתבצע גם כאשר הצטיידותן באמצעי לחימה ובאמצעי ניווד תיעשה לפי תוכנית רב־שנתית ^[18]. אומנם כוחות המילואים לא הגיעו למלחמה עם הכנה מוקדמת כפי שהייתה במלחמת ששת הימים ואף ללא ציוד מלא, אך האיום הקיומי, הלקחים משעות ומימי הלחימה הראשונים, ובעיקר הניסיון בלחימה מול צבאות סדירים כפי שצברו במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה, הביאו לכך שיחידות המילואים נלחמו בדומה לרמה שהפגינו היחידות הסדירות. הבגרות של המשרתים ביחידות אלה, היכולת להבין את תמונת הקרב ואת הלקחים שנלמדו, הביאו יחידות אלה להתמודדות טובה עם האתגרים שהוצבו בפניהם ^[19]. העוצמה שבכמות הכוחות שהופעלו במעבר למתקפה בשתי החזיתות, ואופי יחידות המילואים הביאו להכרעת הלחימה בשתי החזיתות. ללא סדר כוחות גדול שהופעל מ־48 שעות מפרוץ המלחמה ואילך עד להשגת

המילואים יכריעו? לעיתים... – ממלחמת יום הכיפורים ועד מלחמת לבנון השנייה

מלחמת יום הכיפורים הייתה המלחמה האחרונה, ככל הנראה, שבה הופעלו כוחות המילואים לפי תפיסת הביטחון שהגה בן-גוריון שבה "הסדיר יבלום" ו"המילואים יכריעו". אחרי המלחמה הזו, הלכה ופחתה התחושה של איום קיומי על מדינת ישראל והפעלת הצבא במבצעים ובמלחמות הבאות הייתה מוגבלת, הן במטרות והן במשאבים, לרבות הפעלת כוחות המילואים.

מאז מלחמת ששת הימים מחזיקה ישראל במרחבים אשר מחייבים השקעה של כוחות צבא לשמירת הביטחון והסדר מעבר למרחבי הגבול^[20] וכוחות המילואים השתתפו, ועדיין משתתפים, במשימות הביטחון השוטף במרחבים אלה. התפיסה הכללית בצה"ל הייתה שכוחות המילואים מהווים כוח שמגדיל את יכולות הכוחות הסדירים בביצוע משימות הביטחון השוטף לצד אפשרו הוצאת הכוחות הסדירים ממשימות הביטחון השוטף לצורכי אימונים. באופן זה, ראו בצה"ל את כוחות המילואים כסדר כוחות המאפשר את הוצאת הכוחות הסדירים לשם הפעלתם במבצעים מוגבלים, אשר לא מחייבים את הפעלת כלל העוצמה הצבאית ובה את כוחות המילואים באופן רחב. כך, במבצעים ההתקפיים שבוצעו בין מלחמת יום הכיפורים למלחמת לבנון הראשונה, הופעלו בעיקר כוחות סדירים, לרבות גדודי וחיטבות ההדרכה שנתפסו כיחידות סדירות לכל דבר ועניין. במבצע ליטני במרץ 1978, לדוגמה, שהיה מבצע התקפי שכלל כוחות רבים, הכוחות שהופעלו היו כוחות סדירים ובכללם חיטבות גולני, צנחנים, 7, 188 ובית הספר למ"כים, לצד החטיבות המרחביות של גבול הצפון שעסקו בעיקר במשימות הגנה וסיוע לחטיבות התוקפות.

לקראת מלחמת לבנון הראשונה, עם ההבנה שהלכה והתחזקה במדינה כולה ובצה"ל בפרט, שיידרש מבצע צבאי נרחב כדי לשנות את המצב שבו מאוימים יישובי הצפון באופן קבוע ממחבלים הפועלים בגבול לבנון, עודכנו התוכניות האופרטיביות המתאימות (תוכנית 'אורנים' לגוניה) והתאמו לכך אימוני היחידות שצפוי היה שישתתפו במבצע מסוג זה. במלחמה זו הופעלו סדרי כוח גדולים של צה"ל, ובתוכם הופעלו גם כוחות מילואים שכללו חטיבות לוחמות, השלמות למפקדות מדרג החטיבה ומעלה וכן יחידות סיוע שונות במילואים והשלמות למערכים מקצועיים סדירים. כוחות המילואים היוו חלק מהאוגדות שתמרנו לעומק שטח לבנון עד לכביש ביירות-דמשק. עם זאת, החטיבות שהובילו את הלחימה והתנגשו ראשונות באויב הפלשתיני ובאויב הסורי היו החטיבות הסדירות, תוך שחטיבות המילואים מופעלות בעקביהן ומתגברות אותן היכן שאלה לא הצליחו להשלים את משימתן בעיתוי הנדרש.

נראה כי במלחמת לבנון הראשונה, לאור הצורך בסדר כוחות גדול, חזרו כוחות המילואים להוות חלק מהתמרון ההתקפי ולא הסתפקו רק בהחלפת הכוחות הסדירים ובשחרור האחרונים למבצעים התקפיים. אלוף משה בר-כוכבא הגדיר בצורה מדויקת, כך נראה גם כיום, את ההבדל בין תפיסת הפעלת הכוחות הסדירים במלחמה לבין הפעלת כוחות המילואים במלחמה:

"הבקעת החזית חייבת להיעשות על-ידי המרכיבים הטובים ביותר של הצבא. בשלב מאוחר יותר מוחדר חלק נוסף של הצבא אשר יוכל להשיג את היעדים שלו עם כלים פחות איכותיים המחייבים להשקיע פחות משאבים... עוצבות המילואים של השריון מסוגלות אומנם למלא את כל המשימות כפי שעושות זאת העוצבות הסדירות, אך עם זאת ישנם כמה מצבים שבהם חשוב מאוד להכניס לקרב יחידות סדירות. יחידה סדירה חיה על הטנקים, היא מעודכנת בתורה, מכירה את השטח, ויש לה התנאים הטובים ביותר להצלחה. משום כך נראה כי נכון הוא להקצות את האמצעים הטובים ביותר למערך הסדיר^[21]".

בשנים לאחר סיומה של מלחמת לבנון הראשונה ועד לנסיגה (על שלביה) בשנת 1985 לאזור רצועת הביטחון, הופעלו גם כוחות מילואים לצורך החזקת השטחים שהיו בשליטת צה"ל. זאת בדומה להפעלת כוחות המילואים למשימות הביטחון השוטף בגבולות ובאזורי עזה, יהודה ושומרון. לאחר נסיגת צה"ל לרצועת הביטחון בשנת 1985, כמעט ולא הופעלו כוחות המילואים בתוך רצועת הביטחון למעט תגבור הכוחות הסדירים בחיילים שמילאו תפקידים ייעודיים, השלמות למפקדות, צוותי מילואים ביחידות מיוחדות (סדירות), נהגים וכד'.

במשימות הביטחון השוטף בגבולות ובאזורי עזה, יהודה ושומרון, הופעלו כוחות המילואים בעיקר במרחבים שבהם הסיכוי לחימה היה נמוך יחסית ואילו הכוחות הסדירים הופעלו ב"קווים חמים" יותר. לדוגמה, הגדודים שפעלו בתוך רצועת עזה (הכוונה לכוחות שפעלו בלב הרצועה ובמשימות ההגנה על היישובים היהודיים בה), בשנות התשעים וכן בגבול לבנון, היו בעיקר סדירים, אם כי לעיתים הופעלו בהם כוחות מילואים כצורך למענה על פער בסד"כ סדיר. לעומת זאת, בשטחי יהודה ושומרון נוכחותם של כוחות המילואים הייתה רבה מזו שהייתה בגזרות אחרות, בעיקר הודות לאיום הנמוך יחסית שנשקף לחייל צה"ל באזורים אלה.

עם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה בסתיו 2000, גויסו כוחות מילואים לצורך תגבור הכוחות באזורי עזה, יהודה ושומרון מאחר שהכוחות הסדירים לא הספיקו בכדי לתת מענה לאירועים. עם זאת, במוקדי החיכוך ה"חמים" יותר הופעלו בדרך כלל כוחות סדירים וההעדפה הייתה לשחרר כוחות סדירים מקווים פחות "חמים" ואת מקומם תפסו כוחות מילואים, שיטה דומה מתקיימת עד ימינו. בתקופה זו העדיף צה"ל להפעיל את חטיבות ההדרכה (בית ספר לשריון, בית הספר

לדיון זכויות הטיפו (קצינים) על פני גיט וזכויות מילואים והסגון ללחימה, כפי שטבחו נפקו צו ל גט בעבו , שחטיבות ההדרכה הן סוג של חטיבות סדירות ולכן הן עדיפות על חטיבות המילואים.

מבצע 'חומת מגן', במרץ 2002, חייב את הפעלת כוחות המילואים, בדומה לצורך שעלה ביציאה למלחמת לבנון הראשונה, אם כי בהיקף קטן מזה שנדרש ב-2006.^[22] חטיבות המילואים גויסו והופעלו במקרים מסוימים לצד החטיבות הסדירות בחזית הלחימה, ובמקרים אחרים במקומות שבהם החיכוך היה נמוך יותר. במקרים אחרים החליפו את הכוחות הסדירים בגזרות אחרות, ובכך שחררו אותם למשימות הלחימה העיקריות באותה העת.

בשנים שלאחר מבצע 'חומת מגן', המשיכה מגמת הפעלת הכוחות הסדירים למבצעים התקפיים באזורי עזה, יהודה ושומרון, בעוד כוחות המילואים מושקעים בעיקר במשימות הגנתיות, לרבות תפיסת הקווים מול לבנון לאור השקט היחסי ששרר בגזרה זו מאז הנסיגה. גזרת לבנון, המרחב המזרחי, הר דב ומרחב העמק, נותרו במצב לחימה מתמיד ואירעו בהן אירועי לחימה רבים דוגמת חטיפת שלושת החיילים בקורדיווח 590 באוקטובר 2000, אירועי ירי טילים לעבר מוצבים ושיירות, הנחת מטענים, היתקלויות בין כוחות צה"ל לבין כוחות חזבאללה בשטחים הסבוכים של הר דב ויום הקרב סביב אירוע "הר וגיא" ב-21 בנובמבר 2005, שבו ניסה כוח מיוחד של החזבאללה לחטוף חיילים שפעלו במרחב הכפר ע'ג'ר.^[24] על-פי רוב, במרחב זה המשיכו לפעול רק כוחות סדירים בעוד שבשאר הגבול הופעלו גם כוחות מילואים, כמו גדוד מילואים מחטיבה 5, אשר ביומו האחרון בתעסוקה בקו זרעית בחזית לבנון חווה את אירוע חטיפתם של שני לוחמים, לצד מותם ופציעתם של נוספים; אירוע שהביא לתחילתה של לחימה שלימים הפכה למלחמת לבנון השנייה. מכאן ניכר כי המגמה של הפעלת כוחות מילואים למשימות הגנתיות והעברת הכוחות הסדירים למבצעים התקפיים הייתה נחלתו של צה"ל גם בשנים 2002-2006.

עם פרוץ מלחמת לבנון השנייה, יועדו כוחות המילואים שגויסו להחלפת הכוחות הסדירים בתעסוקות המבצעיות ושחרורם להכנות לקראת לחימה אפשרית בלבנון. לצד שחרור הכוחות הסדירים ממשימות הביטחון השוטף, הופעלו כוחות המילואים לתגבור גזרות מסוימות, דוגמת הפעלת חטיבת החרמון על כל גדודי המילואים שלה לתפיסת מרחב החרמון, אשר שחררה את גדוד ההנדסה הסדיר שהחזיק במרחב זה ונערכה להגנה חזקה על נכס חיוני זה. בשלבים הראשונים של מלחמת לבנון השנייה הופעלו רק הכוחות הסדירים למבצעים התקפיים שכונו במקומות מסוימים "שלב הפשיטות", וכוחות מילואים נוספים לא הופעלו בינתיים, אלא רק נערכו למקרה שבו יוחלט על תמרון רחב היקף. ואכן, ההחלטה על תמרון רחב היקף (על שלביו השונים) הביאה לגיוס חטיבות המילואים של פיקוד הצפון וחלק מחטיבות המילואים של פיקוד המרכז. חטיבות אלה פעלו במסגרת האוגדות הסדירות ('עוצבת האש', 'עוצבת הפלדה' ו'עוצבת הגליל') ואוגדת המילואים של פיקוד הצפון ('עוצבת נתיב האש') ופעלו גם בחזית הלחימה (בעיקר אוגדת 'נתיב האש', וחטיבת 'אלכסנדרוני'), וגם כדרג שני לאחר הכוחות הסדירים כאשר הן תופסות את המרחבים שעזבו החטיבות הסדירות עם התקדמותן לעומק השטח.^[25] במלחמת לבנון השנייה הוכח שוב, שכאשר נדרש תמרון רחב היקף מהווים כוחות המילואים חלק בלתי נפרד ממנו ובלעדיהם לא ניתן לבצע מהלך כזה. עם זאת, הפערים הרבים שהתגלו בכשירות ובמוכנות כוחות המילואים^[26] העלו לסדר היום את הצורך להשקיע במערך המילואים, באם צה"ל מתכוון להפעיל בלחימה.

המילואים יכריעו? – ממלחמת לבנון השנייה ועד מבצע 'צוק איתן' – תפיסת ההפעלה של צה"ל

המצב הביטחוני בגבולות ובאזורי יהודה ושומרון היה טוב מבעבר וכוחות המילואים הופעלו למשימות הביטחון השוטף כאשר מבצעים התקפיים בוצעו על-ידי הכוחות הסדירים, לרוב בסדר גודל של גדוד עד חטיבה, בעיקר בגזרת עזה. המגמה להפעיל כוחות מילואים בגזרות פחות "חמות" המשיכה כך שבגבול עזה, שבו הסיכוי ללחימה היה הגבוה ביותר, פעלו בעיקר כוחות סדירים, גם בהחזקת הביטחון השוטף וגם בביצוע מבצעים התקפיים מוגבלים (פשיטות). אומנם בתכנון האופרטיבי לזירות המבצעים השונות נכללו גם כוחות מילואים, אך בעיקר לתמרון רחב היקף, ואילו בתוכניות שכללו תמרונים ממוקדים וקצרי זמן (פשיטות), כמעט ולא נכללו כוחות כאלה, אלא רק במקרים שבהם לא ניתן היה לרכז את כל הכוחות הסדירים בזירת המבצעים הנדרשת. בחזית לבנון המשיכו לבצע יחידות מילואים תעסוקות מבצעיות, אם כי בעיקר מתוך הכרח שנבע מפער בסדר כוחות סדיר.

בשנים 2007-2008 נערכו הכנות למקרה שבו תידרש לחימה ברצועת עזה^[28]. במסגרת ההכנות, תורגלו כלל החטיבות הסדירות וכן חטיבות המילואים של פיקוד הדרום (של עוצבת סיני), בתרחישים האפשריים והועלתה מוכנותם ללחימה. ואכן, ב-27 בדצמבר 2008 נפתח מבצע 'עופרת יצוקה' שבו הופעלו החטיבות הסדירות לתמרון מוגבל ברצועת עזה. עם התמשכות המבצע והצורך לאפשר את התקדמות החטיבות הסדירות לעומק השטח, הופעלו גם כוחות מילואים אך בסדר כוחות מצומצם, חטיבה אחת וכמה גדודים משתי חטיבות נוספות, ואלה תפסו את השטחים שעזבו הכוחות הסדירים ואפשרו את התקדמותם לעומק השטח. מבצע 'עופרת יצוקה', שהוא דוגמה למבצעים מוגבלים המאפיינים את הלחימה בעולם בכלל ובישראל בפרט בעשור וחצי האחרונים, העמיד שוב לדיון את הנוסחה של "הסדיר יבלום והמילואים יכריעו". ניכר כי המבצעים המוגבלים, שינו לא רק את אופי הלחימה ואת מטרותיה, כי אם גם את הפעלתו של הכוח הצבאי בישראל, הנדרש בסדרי גודל פחותים. על כן, הכוח הסדיר מופעל להכרעה, בעוד שכוחות המילואים מתגברים אותו בסדר כוחות קטן למדי, ולא פועלים לצידו כפי שפעלו במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים.

גם במבצעים הבאים, 'עמוד ענן' ו'צוק איתן', אומנם גויסו כוחות מילואים, ובהיקפים גדולים מאוד, אך רובם הופנו להחלפת הכוחות הסדירים בכדי שאלה יוכלו להתארגן ללחימה התקפית בחזית עזה, וחלקם הופנו להתארגן ואף

לפעול בנוסף וכן מבצע נוגבל. במבצע עמוז ענן ובמבצע צוק איתן גייסו ד"ר וד"ר חלק מן חטיבות המילואים של עוצבת סיני ועל פניהן העדיף צה"ל להפעיל את חטיבות ההדרכה, כאשר במבצע 'צוק איתן' אלה אכן לחמו בפועל בתוך רצועת עזה. לעומת זאת, אף חטיבת מילואים לא הופעלה בו (אלא אם מחשיבים את חטיבת בית הספר לקצינים ככזו).

כוח מילואים באימון (מקור: דובר צה"ל)

למרות לקחי מלחמת לבנון השנייה וד"ח וינוגרד שבא בעקבותיה, הרי שלאחר תהליך "החזרה לשורשים" שהנהיג הרמטכ"ל דאז גבי אשכנזי, חזר לאיטו תהליך הכרסום בכשירות ובמוכנות מערך המילואים. הכרסום התבטא במחסור באמצעי לחימה יחסית לתקן היחידות, בטיפול לוקה בחסר בציווד במחסני החירום, בהפחתה הולכת וגוברת במשאבי האימונים (ימי מילואים, תחמושת, אמצעי לחימה ועוד) ועם הזמן גם בכמות האימונים

באביב 2014, חודשים ספורים לפני מבצע 'צוק איתן', קיצצה זרוע היבשה את האימונים לרוב מערך המילואים שתוכננו להתבצע בחציון ב' של אותה השנה ^[30]. הנימוק שניתן היה מחסור בתקציב והוא נתפס כחלק מ"המאבק" של צה"ל על תקציב הביטחון מול משרד האוצר. קיצוץ זה הביא למרמור נרחב בקרב המפקדים והלוחמים במילואים ובייחוד ביחידות שאימוניהן בוטלו. לדוגמה, במהלך השתלמות מקצועית למפקדי גדודים במילואים, הבין מפקד ההשתלמות כי נדרש תיווך בכיר למהלך, והוכנסה שיחה של מפקד זרוע היבשה דאז, אלוף גיא צור, עם המג"דים שנכחו בהשתלמות. השיחה הייתה נוקבת מצידם של המג"דים ונראה כי ההסברים של מפקד זרוע היבשה לא הניחו את דעתם. דוגמה זו, אשר ניתן למצוא נוספות דומות לה (אם כי לא בהיקף הזה) מעידה על סדר העדיפות הברור של צה"ל לגבי מערך המילואים, וכן על הצורך לבצע תיווך והסברה לכל פעולה המכוונת לרמת הכשירות והמוכנות של מערך המילואים.

במשך השנים מאז מלחמת לבנון השנייה כונסו ועדות אחדות לבחינת מערך המילואים בהיבטים שונים ואף הונחו המלצות שונות, אשר בחלקן אומצו ובחלקן לא. בדרך כלל, עסקו ועדות אלה ובעיקר אלה שכללו גורמים מחוץ לצה"ל, בתנאי השירות והתגמולים של המשרתים במילואים ולכן הן אינן תורמות לדיון במאמר זה. הוועדות שהוקמו בתוך צה"ל לבחינת מערך המילואים, כמו הוועדה בראשות האלוף דאז, רוני נומה ^[32], גיבשו המלצות שהביאו, בין השאר, לכך שתוגדר כשירות דיפרנציאלית בימיו של הרמטכ"ל גדי איזנקוט, אם כי המלצות מסוג זה ניתנו גם בעבר ואף יושמו במידה זו או אחרת.

מ"הסדיר יבלום" לתפיסת "המילואים יבלום" או "המילואים יאפשר לסדיר לנצח"

במבצעים האחרונים, העדיפו בצה"ל להפעיל את הכוחות הסדירים ואף את חטיבות ההדרכה על-פני הפעלת כוחות המילואים והסתפקו בהפעלה של כוחות מילואים קטנים, בדגש על מקומות שבהם חסרו כוחות סדירים, בעיקר בגדודי הנדסה ^[33]. העדפה זו מקורה, ככל הנראה, בהערכת מידת מוכנות גבוהה יותר של המערך הסדיר, מהירות וגמישות ההפעלה של הכוחות הסדירים, אמל"ח מתקדם יותר המצוי בכוחות אלה וכן הפחתת הנטל על מרכיבים לא צבאיים במדינה המושפעים מגיוס מילואים, אף-על-פי שאלה מגויסים למשימות החלפה בביטחון השוטף אם כי בסדר גודל קטן יחסית ממה שנדרש גם להפעלה בלחימה בחזית

נ אור כי לקוייו של נישו בו כונבא לאוו מלוחמנו לבנו וזו אשונה (המופיעים בו אשיונ מאמו זון) נטמלים אונדון החשיבה של צה"ל על מערך המילואים מזה למעלה משלושה עשורים ואף יותר [35], לפחות בכל הקשור לאופן החימוש וההצטיידות של כוחות המילואים, וזה אחד המסרים של התוכנית הרב־שנתית 'גדעון' (ראה בהמשך). לכן, רמת אמצעי הלחימה ואמצעי הסיוע ללחימה, לרבות אמצעי הניוד, גבוהה יותר במערך הסדיר מאלה שמוקצים לרוב היחידות במערך המילואים, להוציא כמה יחידות במילואים המיועדות לפעול יחד עם הכוחות הסדירים בשלבים הראשונים של הלחימה.

הרמטכ"ל הקודם, גדי איזנקוט, ערך שינוי במערך כוחות היבשה במסגרת התוכנית הרב־שנתית 'גדעון' [36], וקבע מדרגות של כשירות דיפרנציאלית שבהן מסווגות היחידות במילואים (וגם חלק מהמערך הסדיר) לפי סדר עדיפות הקובע את תפיסת הפעלתן ומכאן את רמת כשירותן ומוכנותן [37]. דירוג זה משפיע על התוכניות האופרטיביות שבהן הן נכללות, על אמצעי הלחימה והסיוע ללחימה שיקבלו, על רמות המלאי של אמצעי הלחימה והתחמושת, על סדר העדיפות בקליטת כוח אדם מסוגים שונים, על תוכנית האימונים הרב־שנתית והשנתית ועוד. שיטה זו אפשרה לצה"ל, ובעיקר לכוחות היבשה, להחזיק רמה נאותה של יכולת לחימה לפי תרחיש הייחוס הצה"לי ותחת האילוצים המשאביים ואילוצים אחרים שהיו ושתמיד יהיו. עם זאת, נראה כי לא הוטמעה תפיסה זו אצל מפקדי מערך המילואים ולוחמיו, אשר ממשיכים לטעון שיחידותיהן מצויות בפער גדול מהכשירות ומהמוכנות שהן נדרשות אליהן.

כעת נמצא צה"ל במהלכה של תוכנית רב־שנתית חדשה, 'תנופה', שבה ממשיך מערך המילואים להיות אחד המרכיבים הנדונים בוועדות השונות. נראה כי המודל הדיפרנציאלי שעליו המליצו לפני התוכנית הרב־שנתית 'גדעון' ואשר יושם בה, ימשיך להתעצם ולהכווין את בניין צה"ל ואת תפיסת הפעלתו בכל הקשור למערך המילואים [38]. נראה כי התהליך שאותו מוביל הרמטכ"ל הנוכחי, רב־אלוף אביב כוכבי, מסמל יותר מכול את התפיסה של צה"ל לגבי האופן שבו ינהל צה"ל את הלחימה בהווה ובעתיד הנראה לעין, ובתוך כך את האופן שבו יופעל מערך המילואים. עם זאת, נראה כי קיים היסט בבניין ובתפיסת ההפעלה של צה"ל בכל הקשור למערך המילואים, שכן, הניוון בכשירות של רוב מערך המילואים שבוצע בשם הדיפרנציאליות ותעדוף המשאבים, אינו מתאים לאופיים של העימותים שצה"ל מכין עצמו אליהם במסגרת תרחיש הייחוס ללחימה/מלחמה. התגברות הצורך להשקיע סדר כוחות ברמות גבוהות של כשירות ושל מוכנות במשימות הגנה, לצד השקעת סדר כוחות ברמה גבוהה אף יותר למשימות התקפיות, מביא לכך שישנו צורך בכוחות מילואים רבים יותר המצויים ברמה גבוהה של כשירות ומוכנות ולא בטוח שזהו המצב כיום.

נציב קבילות החיילים היוצא, אלוף (מיל') יצחק בריק, פרסם הצהרות ברורות בנושא רמת הכשירות והמוכנות של צה"ל בכלל ושל מערך המילואים בפרט לתרחיש לחימה ומלחמה [39]. בצה"ל מיהרו להתגונן ולתקוף את הנציב על חריגה מסמכות, אך נראה כי לאחר שנערכה ביקורת פנימית בצה"ל ובמערכת הביטחון, הוויכוח על הנתונים אינו גדול, ונותר רק ויכוח על המשמעויות מהפערים שנמצאו. מבלי לקיים דיון על הדעות השונות ועל תוכנו של דו"ח בריק, נכון יהיה לומר במידה של זהירות, שנכון יהיה לבחון האם קיים היסט משמעותי בכל הקשור למצבו של מערך המילואים של צה"ל ובעיקר של כוחות היבשה לבין הרמה הנדרשת ממנו בתרחיש הייחוס למצבי החירום השונים.

סיכום

באסטרטגיית צה"ל שעודכנה ערב פרישתו של הרמטכ"ל הקודם, רב־אלוף גדי איזנקוט, נכתבה עיקרה של תפיסת צה"ל בנושא מערך המילואים: "כוחות המילואים הם חלק מסדר כ"כ ההכרעה של צה"ל, ועל־כן הם נדרשים לרמת כשירות ומוכנות גבוהה בכל עת. מערך המילואים והמערך הסדיר הם מערכת מבצעית אחת הנדרשת לפעול בכל מצבי התפקוד באופן מסונכרן ומקצועי [40]". נראה כי בין ההגדרה הזו באסטרטגיית צה"ל (הזו מתעדכנת במהלך שנתו הראשונה של הרמטכ"ל רב־אלוף אביב כוכבי ותיקרא 'תפיסת ההפעלה לניצחון'), לבין המצב בפועל של מערך המילואים ותרחיש הייחוס למצבי החירום השונים שאליהם נערך צה"ל, ישנו פער בכמה היבטים שנכון לתת עליו את הדעת בתחילת מימושה של התוכנית הרב־שנתית 'תנופה'. נדרש להגדיר באופן ברור את הנושאים הבאים:

- מהן הדרישות ממערך המילואים כולו במצבי החירום השונים.
- מהן הדרישות הדיפרנציאליות ממערך המילואים בהתאם להגדרות השונות הקשורות בתעדוף לפי מדדים שונים (עוצבות 'גדעון', עוצבות 'יפתח', עוצבות 'ישרון' וכו.).
- מהם המדדים לבחינת רמת הכשירות והמוכנות של כוחות המילואים והטמעתם אצל מפקדי מערך המילואים ולוחמיו בכדי ליצור שפה משותפת ברורה, מתואמת ואחידה.
- להטמיע בקרב המפקדים והלוחמים במילואים את תפיסת צה"ל בנושא האופן שבו יופעלו כוחות המילואים במצבי החירום השונים בכדי ליצור שפה משותפת ברורה, מתואמת ואחידה.

לסיכום, נכון יהיה להגדיר בצורה ברורה ולהטמיע בכל מי ששותף ללחימת צה"ל במצבי השגרה, החירום והמלחמה, את תפיסת צה"ל בנושא האופן שבו יופעלו כוחות המילואים בתרחישים השונים. תפיסה זו, כפי שהיא כיום, אינה עוד "הסדיר יבלום" אלא בגדר "המילואים יבלום" או "המילואים יאפשר לסדיר לנצח". נראה כי נכון לתאר את התפיסה כ"המילואים יאפשר לנצח" שכן, כפי שהוצג במאמר, מערך המילואים הלוחם של כוחות היבשה יופעל למגוון משימות ובהן: החלפת סדיר בגזרות הביטחון השוטף ושחרורו ללחימה בחזית, משימות הגנה בחזית שבה נערכת הלחימה העיקרית (עיבוי גזרות ההגנה), לחימה התקפית בעקב הכוחות הסדירים ולחימה כתף אל כתף עם הכוחות הסדירים בחזית. לכל המשימות הצפויות הללו נדרש לבנות את כוחות המילואים, בכל תחומי בניין הכוח ולפי מדדים מוגדרים, ברורים ומוכרים לכל העוסקים במלאכה.

- אלרון, מאיר. פדן, כרמית. טיארג'אן-אור, רוני ופרידמן בן-שלום, הושע (עורכים). (מערך המילואים לאן. ?המכון למחקרי ביטחון INSS, מזכר 183 (2018).
- אסטרטגיית צה"ל (בלמ"ס), אתר צה"ל
<https://www.idf.il/media/33824/%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%A6%D7%94%D7%9C.pdf> (2018)
- בוחבוט, אמיר. "מילואים בעידן הקיצוצים: התכנית שתעשה מהפכה." **אתר וואלה**, 12 בדצמבר 2013. <https://news.walla.co.il/item/2702741>
- בר-כוכבא, משה. "השריון במלחמת שלום הגליל ובעקבותיה." **מערכות**, (1982) עמ' 285-29.
- גרינברג, חנן. "חייל 'צעיר' הרג 4 מחבלים ברג'ר – ומנע חטיפה." **אתר**, 22 YNET, בנובמבר 2005. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3172832,00.html>
- **דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון, 2006 – ועדת וינוגרד**, דין וחשבון סופי (ינואר 2008).
- דו"ח מבקר המדינה, דו"ח שנתי 65. 'כשירות מערך המילואים של כוחות היבשה. 2014, הלר, אור. "מבקר המדינה: מערך המילואים אינו כשיר דיו למלחמה הבאה." **אתר**, 29 ISRAELDEFENSE, בדצמבר 2014. <https://www.israeldefense.co.il/he/content/2014-דיו-למלחמה-הבאה>
- הראל, עמוס. "הילוך חוזר לעופרת יצוקה." **אתר עיתון הארץ**, 30 בדצמבר 2011. <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1604659>
- זיתון, יואב. "המהפכה של איזנקוט: עוד פיטורי אנשי קבע, קיצוץ דרסטי במילואים, הצערה ואיחוד יחידות." **אתר**, 20 YNET, ביולי 2015. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4681815,00.html>
- זיתון, יואב ודרוקמן, ירון. "נציב הקבילות מזהיר מליקויים במוכנות למלחמה: תיפלו מהרגליים מהדו"חות." **אתר**, 25 YNET, ביוני 2018. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5296079,00.html>
- כספי, דויד. "יוצק נחישות למבצע עופרת יצוקה." **שריון** (ינואר 2009), עמ' 28-29.
- מילמן, עמרי. "צה"ל מציג את 'תוכנית גדעון': צמצום של 2,500 אנשי קבע ו-100 אלף מילואימניקים." **אתר כלכליסט**, 28 ביולי 2015. <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3664856,00.html>
- נוימן, נדב. "גנץ: 'במהלך השנה מערך המילואים לא יתאמן.'" **אתר גלובס**, 19 במאי 2014. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000939769>
- סיבוני, גבי ובזק, יובל (עורכים). **(התמרון היבשתי ככלי של הביטחון הלאומי)**. מערכות והמכון למחקרי ביטחון לאומי – גיליון מיוחד (נובמבר 2019).
- סיבוני, גבי ופרל פינקל, גל. "גיוס והפעלה של עוצבות המילואים בתרחישי העימותים הצפויים." בתוך: אלרון מאיר, פדן כרמית, טיארג'אן-אור רוני ופרידמן בן-שלום הושע (עורכים). **(מערך המילואים לאן. ?המכון למחקרי ביטחון INSS, מזכר 183 (2018)**, עמ' 125-134.
- עופר, יוחאי. "מתיתוח בצפון? צה"ל מקטין את מערך המילואים." **אתר מקור ראשון**, 8 בדצמבר 2014. <https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/655/809.html>
- פרל פינקל, גל. "המוהיקני האחרון." **אתר דבר ראשון**, 29 ביוני 2018. <https://www.davar1.co.il/134772/>
- שוקר, פנינה. "אסור להזניח את מערך המילואים." **אתר ישראל היום**, 20 באוגוסט 2019. <https://www.israelhayom.co.il/opinion/684373>
- תמרי, דב. **האומה החמושה – עלייתה ושקיעתה של תופעת המילואים**. הוצאת מערכות (2012).
- Cohen, Raphael S. Johnson, David E. Thaler, David E. Allen, Brenna. Bartels, Elizabeth M. Cahill, James and Efron, Shira. "From Cast Lead to Protective Edge: Lesson's From Israel's Wars In Gaza". *RAND* (2017), pp. 88-121

הערות שוליים:

^[1] סגן אלוף (מיל') ד"ר דותן דרוק הוא מדריך אקדמי בקורס פו"ם 'אלון', מרצה מן החוץ באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת חיפה, שירת במילואים (במינוי משני המקביל לשירות בסדיר) כמפקד גדוד חי"ר במילואים וכיום משרת במילואים כמנהל לחימה במפקדת חטיבת שריון סדירה.

^[2] משה בר-כוכבא. "השריון במלחמת שלום הגליל ובעקבותיה." **מערכות**, (1982) עמ' 32.

[יגדב תמרי. האומה החמושה – עלייתה ושקיעתה של תופעת המילואים. הוצאת מערכות \(2012\).](#)

[\[4\] אסטרטגיית צה"ל \(בלמ"ס\). אתר צה"ל](#)

<https://www.idf.il/media/33824/%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%A6%D7%94%D7%9C.pdf> (2018).

[\[5\] מאיר אלרן, כרמית פדן, רוני טיארג'אן-אור והושע פרידמן בך-שלום \(עורכים\). \(מערך המילואים לאן? המכון למחקרי ביטחון INSS, מזכר 183 \(2018\).](#)

[\[6\] גיליון 394 של מערכות, מאי 2004.](#)

[\[7\] אלרן, פדן וטיארג'אן, שם.](#)

[\[8\] הרחבה על התארגנות צה"ל, ומערך המילואים בתוכו, לאחר סיומה של מלחמת העצמאות עד למלחמת סיני ניתן למצוא אצל תמרי. שם, עמ' 135-274.](#)

[\[9\] כמובן שהיו בחזית גם כוחות מילואים, לדוגמה גדוד 68 מחטיבת ירושלים במעוזי התעלה בסיני, אך כוחות המילואים היו רק השלמות נדרשות לאור צורכי הביטחון השוטף לעומת היקף הכוחות הסדירים.](#)

[\[10\] התקפת נגד זו נכשלה אך החשיבות היא בעצם היכולת להטיל אותה עם צבירת חלק ניכר ממערך המילואים בחזית זו.](#)

[\[11\] מפקד חטיבת מילואים חי"ר 10, שמואל גודר, הודח מתפקידו במהלך מלחמת סיני לאחר שהרמטכ"ל סבר כי מפקד החטיבה, מטה החטיבה ומפקדי המשנה לא עשו את הנדרש בכדי לעמוד במשימה. החליף אותו – ישראל טל. ראה אצל תמרי. שם, עמ' 301-302.](#)

[\[12\] סקירה וביקורת על פעולות חטיבות המילואים במלחמת סיני ראה אצל תמרי. שם, עמ' 298-307.](#)

[\[13\] תמרי. שם, עמ' 306.](#)

[\[14\] ראה לדוגמה אצל תמרי. שם, עמ' 354-355, 361.](#)

[\[15\] אין בפירוט הכתוב בכדי לגרוע מביצועיהן של שאר חטיבות צה"ל שפעלו במלחמת ששת הימים, הבחירה באזכור הייתה אקראית בלבד.](#)

[\[16\] מבצע 'קיתון 10', מבצע 'קלחת 2', מבצע 'קלחת 4' ועוד.](#)

[\[17\] " כוננות כחול לבן" הוא השם שניתן לתוכנית העלאת הכוננות של צה"ל בחודשים מאי-אוגוסט 1973, במסגרתה קודמו תהליכי בניין כוח רבים, עודכנו התוכניות האופרטיביות, קודמו מחסני החירום של יחידות המילואים ועוד.](#)

[\[18\] על כך, לדוגמה, ראה אצל תמרי. שם, עמ' 374-379, 423-422.](#)

[\[19\] תמרי. שם, עמ' 435-436.](#)

[\[20\] במאמר זה ייעשה שימוש במונח 'גבול' במשמעות כלל הקווים הביטחוניים המפרידים בין מדינת ישראל לבין מדינות ערב – לבנון, סוריה, ירדן, מצרים ורצועת עזה, על אף שלא כל הקווים הביטחוניים הללו הם 'גבול' על-פי ההגדרות המקובלות בעולם ובדין הבין-לאומי. הקו הביטחוני עם רצועת עזה ייחשב במאמר זה כ'גבול' מאחר ואין הוא מובלעת יבשתית בתוך מדינת ישראל כפי שניתן להגדיר את מרחב יהודה ושומרון ולכן גדר ההפרדה לא תיחשב במאמר זה כ'גבול', נוסף על כך שבמרחב זה מתגוררת אוכלוסייה יהודית וסוגיות נוספות שאין זה המקום לפרטן.](#)

[\[21\] משה בר-כוכבא, "השריון במלחמת שלום הגליל ובעקבותיה". **מערכות**, \(1982\) 285 עמ' 32. בעת כתיבת הדברים, היה מפקד גייסות השריון.](#)

[\[22\] דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – ועדת וינוגרד, דין וחשבון סופי \(ינואר 2008\), עמ' 405.](#)

ינעל כך שהיחידות הסדירות לא התאמנו בצורה מספקת, אם בכלל, מאז פרוץ אינתיפאדת אר-אקצה באוקטובר 2006 – ועדת וינוגרד, עמ' 277, לדוגמה.

[24] חנן גרינברג, "חייל "צעיר" הרג 4 מחבלים ברג'ר – ומנע חטיפה". אתר YNET, 22 בנובמבר 2005. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3172832,00.html>

[25] כך, החליפה עוצבת כרמלי את עוצבת הצנחנים, עוצבת הנשר את עוצבת הנח"ל וכו'.

[26] על כך ניתן למצוא עדויות והסברים רבים בחלקים השונים של דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – ועדת וינוגרד, דין וחשבון סופי (ינואר 2008).

[27] הרמטכ"ל גבי אשכנזי שנכנס לתפקידו לאחר מלחמת לבנון השנייה פעל לשיקום מהיר של צה"ל מתחושת ההחמצה ואף הכישלון שהייתה באותה העת. הכותרת שנתנו בצה"ל ומחוצה לו לפעולותיו הייתה "חזרה לשורשים". הוא ביטל שינויים ארגוניים שעשה קודמו בתפקיד ופעל להעלאת המוכנות של צה"ל למלחמה בדגש על השלמת המלאים, אמצעי הלחימה ביחידות (בתוך כך פרויקט "אשד הנחלים" שצייד את יחידות המילואים של כוחות היבשה באמצעי לחימה וסיוע ללחימה חדשים וזהים לאלה של המערך הסדיר), והגברת האימונים למלחמה.

[28] נערכו הכנות גם ללחימה בחזית הצפון (סוריה ולבנון) אך לאלה לא הוכנה תוכנית הכנות ייעודית כפי שהוכנה לקראת הלחימה בעזה, תוכנית שהזכירה במידה רבה את ההכנות שנערכו בצה"ל ערב מלחמת לבנון הראשונה. ראה, לדוגמה, דויד כספי. "יוצק נחישות למבצע עופרת יצוקה". שריון (31 ינואר 2009), עמ' 28-29; עמוס הראל. "הילוך חוזר לעופרת יצוקה". אתר עיתון הארץ 30, בדצמבר 2011. <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1604659>

[29] דו"ח מבקר המדינה, דו"ח שנתי 65. 'כשירות מערך המילואים של כוחות היבשה', (2014) עמ' 5, 15; אור הלר. "מבקר המדינה: מערך המילואים אינו כשיר דיו למלחמה הבאה". אתר ISRAELDEFENSE, 29 בדצמבר 2014. <https://www.israeldefense.co.il/he/content/2014>. מבקר-המדינה-מערך-המילואים-אינו-כשיר-דיו-למלחמה-הבאה

[30] עדות אישית כמג"ד במילואים לשעבר שנדרש לבטל את צווי הקריאה של הגדוד לאימון, וכן ראה: דו"ח מבקר המדינה, דו"ח שנתי 65. 'כשירות מערך המילואים של כוחות היבשה', (2014) עמ' 5, 15; נדב נוימן. "גנץ: "במהלך השנה מערך המילואים לא יתאמן". אתר גלובס 19, במאי 2014. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000939769>

[31] עדות אישית כמי שנכח בהשתלמות ובשיחה שהתקיימה, וכן כמי שאימון גדוד המילואים שלו שנועד להיערך בחציון ב' של אותה השנה וכבר הוציא צווים, נדרש לבטלם ולהסביר זאת למפקדים וללוחמים בגדוד. יש לציין כי היו מפקדים שטענו על גבי ערוצי המדיה השונים כי הם יפרשו מתפקידם במילואים אם הגזרה תמומש.

[32] אמיר בוחבוט. "מילואים בעידן הקיצוצים: התכנית שתעשה מהפכה". אתר וואלה 12, בדצמבר 2013. <https://news.walla.co.il/item/2702741>; ראה גם: יוחאי עופר. "מתיחות בצפון? צה"ל מקטין את מערך המילואים". אתר מקור ראשון 8, בדצמבר 2014. <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/655/809.html>

[33] גדודי ההנדסה בצה"ל מעטים יחסית ולכן במבצעים רבים שבהם מופעל סדר הכוחות הסדיר בלבד, מופעלים גם גדודי ההנדסה, בדומה למערכים ייעודיים אחרים שסדר הכוחות הסדיר שלהם מצומצם באופן יחסי. Raphael S. Cohen. David E Johnson. David E. Thaler. Brenna Allen. Elizabeth M. Bartels. James Cahill and Shira Efron. "From Cast Lead to Protective Edge: Lesson's from Israel's Wars In Gaza". RAND (2017), pp. 88-121.

[34] על כך ניתן לעיין בפרסומים השונים בעיתונות הדיגיטלית ובגיליון המיוחד שפורסם על-ידי מערכות והמכון למחקרי ביטחון לאומי: גבי סיבוני ויובל בזק (עורכים). (התמרון היבשתי ככלי של הביטחון הלאומי. מערכות והמכון למחקרי ביטחון לאומי – גיליון מיוחד (נובמבר 2019).

[35] בר-כוכבא. שם, עמ' 32.

[36] גדי איזנקוט. "גדעון – למה ואיך? התכנית הרב-שנתית". מערכות, 471 עמ' 6-11; יואב זיתון. "המהפכה של איזנקוט: עוד פיטורי אנשי קבע, קיצוץ דרסטי במילואים, הצערה ואיחוד יחידות". אתר YNET, 20 ביולי 2015. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4681815,00.html>

^[37]ראה, לדוגמה, אצל גבי סיבוני וגל פרל פינקל, "גיוס והפעלה של עוצבות המילואים בתרחישי העימותים הצפויים". בתוך: מאיר אלרן, כרמית פדן, רוני טיארג'אן-אור והושע פרידמן בן-שלום (עורכים). **(מערך המילואים לאן?** המכון למחקרי ביטחון, INSS, 183 (2018), עמ' 125-134; עמרי מילמן. "צה"ל מציג את 'תוכנית גדעון': צמצום של 2,500 אנשי קבע ו-100 אלף מילואימניקים". **אתר כלכליסט** 28, ביולי 2015 <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3664856,00.html>

^[38]פנינה שוקר. "אסור להזניח את מערך המילואים". **אתר ישראל היום** 20, באוגוסט 2019 <https://www.israelhayom.co.il/opinion/684373>.

^[39]גל פרל פינקל. "המוהיקני האחרון". **אתר דבר ראשון** 29, ביוני 2018 <https://www.davar1.co.il/134772/>; יואב זיתון וירון דרוקמן. "נציב הקבילות מזהיר מליקויים במוכנות למלחמה: תיפלו מהרגליים מהדו"חות". **אתר YNET**, 25 ביוני 2018 <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5296079,00.html>.

^[40]**אסטרטגיית צה"ל** (בלמ"ס), אתר צה"ל <https://www.idf.il/media/33824/%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%A6%D7%94%D7%9C.pdf>. (2018)